

DANNY ORBACH

COMPLOTURILE ÎMPOTRIVA LUI HITLER

Rezistența germană și arta conpirației

CUPRINS

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL 1	
Opoziția în flăcări	13
CAPITOLUL 2	
„Iapa aia afurisită!“: Scandal la nivel înalt în armată.....	30
CAPITOLUL 3	
Ofițerul, primarul și spionul.....	36
CAPITOLUL 4	
„În culorile cele mai întunecate“: Decizia generalului Beck ..	53
CAPITOLUL 5	
Pasarea în colivia sa: Prima tentativă de lovitură de stat, septembrie 1938	60
CAPITOLUL 6	
Fără rețea: Asasin pe cont propriu.....	93
CAPITOLUL 7	
Momentul fără de întoarcere: Pogromul și războiul	110
CAPITOLUL 8	
Spiritul de la Zossen: Când rețelele eșuează.....	124
CAPITOLUL 9	
Semnele în întuneric: Reconstrucția conspirației.....	137
CAPITOLUL 10	
Pe aripile gândului: Rețelele imaginației.....	142
CAPITOLUL 11	
Negociatorii frontului: Noua strategie.....	160

CAPITOLUL 12	
Războiul exterminării: Conspiratorii și Holocaustul	168
CAPITOLUL 13	
Fulgerul și sticlele de băutură: Tentativele de asasinat din Est ..	175
CAPITOLUL 14	
Nume de cod U-7: Salvare și abis.....	196
CAPITOLUL 15	
Contele von Stauffenberg: Abordarea carismatică	219
CAPITOLUL 16	
Să ucizi!: Problema tiranicidului	247
CAPITOLUL 17	
Roata conspirației: Epoca Stauffenberg.....	256
CAPITOLUL 18	
Ultima reprezentăție: 20 iulie 1944	285
CAPITOLUL 19	
Tunica lui Nessus	325
CAPITOLUL 20	
Motive crepusculare.....	359
CAPITOLUL 21	
Rețelele rezistenței	378
EPILOG	
Cavaleri în armuri murdare: Eroii rezistenței și noi	389
NOTE	393
ABREVIERI	457
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	458

vara anului 1944 între agenții mișcării germane de rezistență și ofițerii francezi de spionaj. O altă sursă importantă, menționată aici pentru prima dată, este transcrierea interogatoriului efectuat de către serviciile sovietice de informații asupra colonelului Hans Crome, membru al mișcării de rezistență, luat prizonier de către Armata Roșie în 1944. Acest document, redactat în rusă, este păstrat în arhiva națională a Federației Ruse din Moscova. Importanța lui constă în informațiile pe care le cuprinde despre metodele de recrutare ale mișcării de rezistență, modalitățile sale de comunicare codată și structura sa internă.

În plus, am folosit selectiv întreaga serie de cercetări despre mișcarea de rezistență germană publicată între anii 1945 și 2015 în engleză, ebraică și germană. Descoperirile mele evidențiază gravele neajunsuri ale unora dintre lucrările cele mai influente și mai răspândite pe această temă. Amploarea acestor surse, atât primare, cât și secundare, mi-a permis să prezint întreaga poveste a acestor evenimente, inclusiv momentele de criză și răscrucile decisive, ceea ce mi-a permis să ajung la noi observații care depășesc limitele acestei teme. În lumea noastră de „primăveri“ revoluționare, războaie civile, regimuri expansioniste și tiranii brutale, informațiile despre rezistență sunt mai importante ca oricând.

CAPITOLUL 1

Opoziția în flăcări

Până pe 30 ianuarie 1933, în ajunul preluării puterii de către naziști, nu era foarte clar dacă Hitler și național-socialiștii aveau să conducă Germania fără ciocniri violente. Cele două partide de opoziție antinaziste, comuniștii și social-democrații, încă mai detineau mari rețele de activiști, iar mulți dintre ei erau înarmați. Se făleau cu milioane de susținători loiali, cluburi și sindicate și suficienți tineri dispuși să lupte. În decurs de un an, toate aceste rețele de opoziție aparent formidabile aveau să-și găsească sfârșitul în flăcări.

În seara zilei de 27 februarie 1933, doi pietoni și un polițist se plimbau prin apropierea Reichstag, impresionanta clădire a parlamentului german din Berlin, când ceva neobișnuit le atrase brusc atenția. O lumină, o pălpâire ciudată se vedea în spatele ferestrelor, însoțite de mișcările rapide ale unor umbre. Polițistul realizează imediat că asista la debutul unui incendiu și ceru întăriri. Efectivele de poliție au intrat împreună în Reichstag, trecând printr-un strat de fum negru și gros. L-au depistat rapid pe rău-făcătorul misterios care se strecu din încăpere, pe jumătate gol, acoperit de transpirație, cu față roșie ca sfecla și cu părul vâlvoi. Pașaportul găsit asupra lui arăta că numele său era Marinus van

der Lubbe, cetățean olandez. Își folosise cămașa și o canistră de benzină pentru a declanșa incendiul. Când a fost întrebat de ce a făcut-o, el a răspuns: „Protest! Protest!“¹⁰

Puțini dintre berlinezii care au privit îngroziți flăcările și-ar fi putut imagina că noul cancelar al Reich-ului, Adolf Hitler, ar folosi focul pentru a distrugе toate rețelele, organizațiile și partidele de opoziție din Germania. Cancelarul, care fusese numit cu numai o lună mai devreme, pe 30 ianuarie, distrusese, în mai puțin de un an, partidele politice din întreg spectrul ideologic, precum și autonomia statelor germane și puternicele sindicate. Modificările drastice au afectat și administrația publică, sistemul judiciar, școlile, universitățile și, cel mai important, armata. Până la sfârșitul anului 1934, Hitler și partidul său nazist erau singurii stăpâni ai Germaniei, nederanjați de vreo opoziție activă sau posibilă.

Politicienii nouului regim s-au grăbit să ajungă la clădirea în flăcări. Primul dintre aceștia a fost Hermann Göring, unul dintre apropiatii lui Hitler și purtător de cuvânt al Reichstag-ului. Comandantul pompierilor i-a prezentat un raport cu privire la încercările de a stinge incendiul, dar Göring era mai interesat de stingerea a altceva. „De vină sunt revoluționarii comuniști“, a spus el. „Acest gest este începutul revoltei comuniste, care trebuie să fie înăbușită rapid și cu maximă duritate.“ Hitler și maestrul său propagandist, Josef Goebbels, veneau din urmă. „Începând de azi“, a declarat noul cancelar, „oricine stă în calea noastră va fi eliminat. Îngăduința nu va afla înțelegere la poporul german. Deputații comuniști vor fi spânzurați în această seară.“¹¹

Reichstag-ul, una dintre ultimele relicve ale muribundei Republii de la Weimar, fusese redus la o ruină arsă. O stare de neliniște a cuprins țara, alimentată de titluri senzaționale în prima ediție a ziarelor. „Împotriva ucigașilor, incendiatorilor și otrăvititorilor nu pot fi luate decât măsuri riguroase“, titra unul dintre ele.

„Teroarea merită pedeapsa cu moartea.“ Neliniștea a devenit rapid isterie. „Au vrut să trimită bande armate în sate ca să ucidă și să dea foc“, își nota Luise Solmitz, profesoară conservatoare, în jurnalul său.¹² „Așadar, comuniștii au ars Reichstag-ul“, scria Sebastian Haffner, un Tânăr jurist și unul dintre puținii sceptici rămași. „Ar putea fi aşa, era chiar de așteptat. Oarecum amuzant, de ce ar fi ales Reichstag-ul o clădire goală, unde un incendiu n-ar sluiji niciunei cauze. Ei bine, probabil a fost intenționat ca un «semnal» pentru revoltă, care a fost împiedicată de «măsurile decisive» luate de guvern. Astă au spus ziarele și sună plauzibil. De asemenea, amuzant e că naziștii s-au preocupat aşa de tare de Reichstag. Până atunci o numeau disprețitor «fabrica de aer cald». Acum a devenit brusc comoara absolută pe care au ars-o din temelii. [...] Important este că pericolul unei revolte comuniste a fost evitat și putem dormi liniștiți.“¹³

Însă nici guvernul, nici comuniștii nu dormeau liniștiți. În ajunul incendiului de la Reichstag, Hitler încă nu câștigase sprijinul majorității germanilor. Partidul Național Socialist era încă departe de o majoritate în Reichstag. Partidele de opoziție de stânga, social-democrații și comuniștii erau încă puterile politice majore.¹⁴ Acum, naziștii foloseau sperietoarea roșie pentru a ralia mari segmente ale publicului german cauzei lor. Mulți oameni, chiar dacă ostili lui Hitler și ideilor sale radicale, au început să-l considere răul mai mic. Alții, mai ales adeptii dreptei naționale conservatoare, s-au îndreptat spre liderul nazist ca spre un salvator. Profesoara Luise Solmitz, deși căsătorită cu un evreu convertit, a fost una dintre ei. „Sentimentele majorității germanilor sunt dominate de Hitler“, mărturisea ea în jurnalul ei. „Faima lui ajunge până la stele. El este salvatorul unei lumi rele și triste.“¹⁵ Temerile publicului au fost exploataate pentru lansarea unei campanii pe jumătate planificate, pe jumătate improvizate pentru subjugarea

politică, culturală și ideologică totală a Germaniei. E de la sine înțeles că atmosfera tensionată a ușurat neutralizarea tuturor cenzelor de putere din care s-ar fi putut ridica o potențială opoziție.

Cine a ars Reichstag-ul? A fost o mașinăjune național-socialistă sau un act de nebunie solitară comis de Van der Lubbe? Cercetătorii au discutat despre acest lucru încă de atunci. În orice caz, naziștii erau singurii câștigători. Când au format guvernul, au cerut doar două portofolii, în afară de cel al cancelarului: ministerul afacerilor interne al Reich-ului și ministerul echivalent din Prusia, cel mai mare și cel mai important stat german. Știau foarte bine ce făceau. Cele două ministere le-au oferit control total asupra poliției, a poliției secrete și a structurilor de securitate internă din întregul Reich. Folosindu-și puterea proaspăt câștigată, au încercat să distrugă fundamentele și organizarea opoziției prin propagandă, prin atragerea germanilor care nu erau convinși încă de naziști și prin terorizarea membrilor rămași ai opoziției.

Rezistența devinea tot mai periculoasă. Unul dintre părinții fondatori ai mișcării de rezistență germane, Hans Bernd Gisevius, scria cu amărăciune mai târziu: „A fost doar Reichstag-ul? Nu a fost oare tot Berlinul în flăcări?“¹⁶ Campania de eliminare a opoziției și a instituțiilor sale făcea parte dintr-un proces mai amplu, care mai târziu a fost numit *Gleichschaltung* (nivelarea). Scopul a fost controlul asupra societății germane prin inocularea ideologiei național-socialiste în toate aspectele vieții, însotită de avantaje materiale pentru colaboratori și bâte puternice pentru oricine îndrăznea să se opună.

Pe 28 februarie, la o zi după incendierea Reichstag-ului, limitele constituționale au fost călcate în picioare. Noul guvern a adoptat ordonanțe de urgență „pentru protecția oamenilor și a statului“, permitându-i să monitorizeze scrisorile, telegramele și

apelurile telefonice și să cenzureze libertatea de exprimare și presa. Mai important, dreptul de habeas corpus a fost suspendat, astfel încât dușmanii regimului nu au putut nici măcar să-și aştepte recursul cuvenit prin lege.

Primele victime au fost comuniștii. Naziștii i-au învinuit de incendiu și au ordonat arestarea liderului lor din Reichstag. În doar câteva săptămâni, partidul s-a dezintegrat: ziarele sale s-au închis, organizațiile au fost interzise și toți liderii au fost arestați. Mișcarea comunistă, considerată o amenințare mortală de către foarte mulți germani, fusese paralizată. Aflată într-o degringoladă completă, n-a opus aproape nicio rezistență. Disparația sa rapidă i-a surprins atât pe suporterii, cât și pe mulți germani obișnuiți. Aceștia o percepeau ca pe o forță revoluționară violentă și armată. În schimb, nimeni nu anticipase nimic din partea social-democraților. Haffner consemna:

Ne-am așteptat la un atac din partea comuniștilor. Comuniștii erau oameni hotărâți, cu infâțișare îndărjită. Ei își ridicau pumnii în chip de salut și aveau arme – cel puțin, foloseau pistoale destul de des în încăierările din baruri. Se lăudau necontenit cu puterea organizației lor și probabil că au învățat cum să facă „aceste lucruri“ în Rusia. Naziștii n-au lăsat niciun dubiu despre intenția lor de a-i distrugе. Evident, comuniștii aveau să riposteze.¹⁷

Dar nu au făcut nimic în acest sens.

De ce partidul comunist a dispărut atât de repede, în ciuda îndelungatelor pregătiri pentru riposte violente împotriva democrației și fascismului? Peter Hoffmann susține că liderii săi erau încătuși în propria ideologie.¹⁸ Ei împreună cu stăpânul lor, liderul sovietic Iosif Stalin, credeau că ascensiunea naziștilor nu însemna decât cântecul de lebădă al burgheziei liberale, adică al

Republicii de la Weimar. Partidul Comunist, după cum i-a spus un diplomat rus de la Berlin lui Friedrich Stampfer, redactorul ziarului social-democrat *Vorwärts*, va prelua guvernarea cu siguranță, dar numai după ce Hitler avea să distrugă democrația ca să elibereze calea.¹⁹ Această falsă încredere i-a făcut pe comuniști să ia decizii dezastruoase, iar cea mai mare a fost refuzul lor de a se uni cu social-democrații într-un front comun antinazist. În cele din urmă, previziunile partidului communist despre o revoluție populară nu s-au materializat, iar politicienii săi au fost luați prin surprindere de un rival hotărât și dur. Ca partid, a încetat să existe.

Partidul social-democrat, cunoscut ca principalul rival al națioștilor și cea mai puternică forță a Republicii de la Weimar, era de asemenea paralizat, deși din motive diferite. Liderii săi erau blocăți pe ideea de „legalitate”, deși rivalii lor încălcau fiecare lege care le stătea în calea spre puterea absolută. Într-o oarecare măsură, credeau liderii social-democraților, ei aveau să fie protejați: de poliție, de instanțele judecătoști, de state, de cineva. Au crezut asta până a fost prea târziu.

Partidul social-democrat nu fusese mereu atât de letargic. În timpul furtunosului an 1920, ca replică la tentativa de lovitură de stat monarhistă a politicianului conservator Wolfgang Kapp, partidul a mobilizat muncitorii într-o grevă generală. Protestele de masă i-au forțat pe Kapp și pe aghiotanții lui să predea puterea, astfel restaurând practic Republica de la Weimar. Dar în 1933, după incendierea Reichstag-ului, liderii social-democrați nu au mobilizat o grevă generală, cea mai eficientă armă pe care o aveau. În schimb, au decis să se supună, pentru a nu oferi guvernului „pretexte” pentru a-i trece în ilegalitate, de parcă națioșii ar fi avut nevoie de ele.

Între timp, național-socialiștii erau într-o continuă mișcare. În martie, folosindu-se de criză pentru a-și întări controlul

asupra statului, au redactat Legea de Împuñericire, care le permitea să treacă legislația fără votul parlamentului. Actul, atent gândit, fixa fundamentele pentru dictatura celui de-al Treilea Reich. Partidele de la centru și cele de dreapta au decis, prosteste, să voteze această hotărâre. Necunoscându-l încă suficient pe Hitler, au crezut că vor da suficient sprijin naziștilor pentru a supraviețui. Hitler însuși a făcut tot ce i-a stat în putere să-i liniștească. Le-a promis că și va folosi puterile proaspăt câștigate doar rareori, împotriva unei revoluții comuniste și după consultările necesare cu președintele. Cu toate acestea, îi lipsea majoritatea parlamentară de două treimi necesară pentru aprobarea noii legi. Comuniștii și social-democrații încă aveau majoritatea. Naziștii nu s-au lăsat înfrânti de astfel de detalii. Pe 5 martie, toți deputații comuniști au fost arestați. Göring, președintele Reichstag-ului, a lăsat clar să se înțeleagă că, dacă va fi nevoie, social-democrații nu vor avea acces în sală pentru a obține numărul necesar de voturi.

Deputații de stânga care au ajuns în sediul provizoriu al Reichstag-ului, dintr-o sală de operă din Berlin, au dat peste o atmosferă de departe de a fi amiabilă. SA, milizia privată a partidului nazist, a ocupat verandele și a intimidat deputații prin strigăte, huiduieli și prin scandări. Cu toate acestea, social-democrații nu au cedat. Liderul lor, Otto Wells, a oferit cântecul de lebădă al stângii parlamentare din Germania. „Noi, social-democrații germani, a spus el, jurăm să respectăm principiile umanității și ale justiției, libertății și socialismului. Niciun act nu vă va da puterea să distrugă aceste valori eterne și indestructibile.”²⁰ Hitler n-a fost impresionat:

Ați întârziat, dar ați venit totuși! (...) Nimeni nu mai are nevoie de voi, (...) steaua Germaniei se va înălța, iar a voastră va cădea.

Clopotele sfărșitului vostru bat deja, (...) nu sunt interesat de voturile voastre. Germania va fi liberă, dar nu prin voi.²¹

Clopotele sfârșitului partidului social-democrat băteau, într-adevăr, în aplauzele și uralele oponenților lor. Pe 22 iunie 1933, ministrul de interne național-socialist Wilhelm Frick a declarat partidul „dușmanul statului și al națiunii” și a ordonat să fie dizolvat. Cel mai mare partid al stângii germane își înceta existența.

Partidele de la centru și de dreapta nu au avut o soartă mai bună, în ciuda colaborărilor lor anterioare cu Hitler. Pe 21 iunie, poliția și forțele SA au luat cu asalt sediile Partidului Popular Național. Liderul partidului, Alfred Hugenberg, era un aliat politic al lui Hitler și împărtășea multe dintre vederile lui ultranationaliste, imperialiste și antisemite. Fusese chiar și membru al guvernului. Dar naziștii nu au arătat niciun pic de milă persoanei prin colaborarea căreia obținuseră puterea. Partidul a fost forțat să se dizolve, iar pe 26 iunie, Hugenberg și-a dat demisia din guvern. După o săptămână, pe 4 și 5 iulie, cele două partide catolice au fost forțate să se destrame și ele. Soarta lor a fost pecetluită pe 14 iulie, când guvernul a emis următoarea ordonanță, transformând Germania în mod oficial într-un stat cu partid unic:

Partidul Muncitoresc Național Socialist german este singurul partid din Germania. Orice individ care vrea să formeze o organizație a unui alt partid politic sau să înființeze un nou partid politic este pasibil de închisoare până la trei ani sau detenție de la 6 luni la trei ani.²²

Acesta era sfârșitul partidelor politice, cea mai importantă sursă a opoziției legale în Germania. *Gleichschaltung* nu s-a oprit aici însă. Hitler s-a îndreptat către celealte centre de putere națională și le-a anihilat fără nici cea mai mică rezistență.

Rezultatul era departe de a fi evident. Germania avea o puternică tradiție a regionalismului, care data dinainte de unificare.

Înainte de 1871 teritoriile vorbitoare de limba germană erau divizate între nenumărate principate independente, fiecare cu monedă, guvern și armată proprii. Când au considerat că e necesar, multe n-au ezitat să se lupte între ele sau să formeze alianțe cu puteri externe. Unele, precum Prusia, erau considerate puteri globale. Chiar și după unificarea lui Bismarck, nou-formatul stat german nu a anulat principatele, ci doar le-a rearanjat sub tutela sa politică. Așadar, chiar și în 1918, când valul revoluționar a măsurat principatele și le-a transformat în republici, structura federală a țării a fost menținută intactă, iar statele au păstrat propriile guverne. Unul dintre ele, Bavaria, era gata să se separe la începutul anilor '20.

Acum lucrurile erau diferite. Guvernele locale încercau să se pună bine cu regimul dar erau eliminate unul după celălalt. În loc de premieri aleși, noii lideri au numit guvernatori național-socialiști (*Gauleiter*) care nu erau responsabili în fața electoratului lor, ci doar în fața partidului nazist de la Berlin. Doar Bavaria, statul catolic din sud, cu puternica sa identitate locală, a rezistat încă dinainte ca o lovitură de stat să rezolve problema. Membrii milițiilor național-socialiste, în strânsă colaborare cu poliția, au luat cu asalt biroul premierului local, dr. Heinrich Held. Held a fost înălțat și înlocuit cu unul dintre aghiotanții lui Hitler. Bavaria era și ea integrată în *Gleichschaltung*.

Uniunile sindicale, care aveau milioane de membri pe tot cuprinsul Reich-ului, au dispărut și ele rapid. Spre surpriza unora dintre susținătorii împătimiți, scenariul din 1920 nu s-a repetat, iar o grevă generală împotriva nouului regim nici măcar nu a fost luată în considerare. Liderii sindicali au crezut că o colaborare cu Hitler le va aduce o coabitare cu regimul. Așadar, au intrat într-o competiție unii cu ceilalți pentru a-și declara cea mai încercată loialitate lui Hitler. Ceea ce nu i-a ajutat. Conducerea

nazistă nu toleră centre de putere aflate în concurență, cu atât mai mult pe cele asociate cu stânga.

În acest caz, naziștii au recurs la un complot. Hitler a declarat ziua de 1 mai ca Zi a Muncitorilor, o sărbătoare național-socialistă, iar uniunile sindicale au fost invitate să serbeze împreună cu partidul. Festivitățile au fost fulminante, o paradă impresionantă a fost desfășurată de către național-socialiști și sindicate. Ani mai târziu, activistul comunist Franz Jung a deplâns faptul că el și camarazii săi „au defilat înconjurați de SA, SS și Tineretul Hitlerist“. O imagine ideală a armoniei de clasă, într-adevăr.²³

Stratagema a funcționat conform planului. Liderii sindicali au avut sentimentul de confort și siguranță, dar au fost surprinși mortal a doua zi. Euforia paradei încă nu se stinsese când au fost confruntați cu un atac de eliminare. Birourile le-au fost luate pe sus, documentele au fost confiscate, iar ei – cei care încercaseră să își dovedească loialitatea față de noul regim – au fost trimiși prompt în lagăre de concentrare. Sindicalele odată eliminate, muncitorii germani au fost rapid înghițiti în vâltoarea *Gleichschaltung*-ului și reorganizați într-o associație națională nazistă numită Frontul Muncitoresc.

Alte centre de putere au fost rapid neutralizate. Din 7 aprilie 1933, evreii și indezirabili politici au fost eliminați dintre miniștri guvernului. Epurări rapide au avut loc în instanțe, poliție, școli și universități. Majoritatea intelectualilor nici măcar nu au încercat să protesteze în numele colegilor lor înlăturați. De fapt, majoritatea, inclusiv personalități de marcă, precum filosoful Martin Heidegger, au făcut front comun cu regimul. Rezistența nu a avut loc nici în mediul industrial, economic sau finanicar. După depășirea unor dificultăți incipiente, principalii industriași, oameni de afaceri și bancheri s-au alăturat rapid pentru a se bucura de o parte din recompense. Hitler și colegii săi apropiati știau cum să-i

seducă: interzicerea greivelor și a sindicatelor, un moratoriu asupra regimului democratic nepopular și, cel mai important, reînarmarea pe scară largă, ceea ce aducea profituri enorme.

„Nu se poate nega că a evoluat. Surprinzător pentru oponenții săi, demagogul și șeful de partid, fanaticul și inflamatorul de spirite pare să se fi dezvoltat într-un adevărat om politic.“ Este notarea din jurnal din 21 martie a romancierului Erich Ebermayer, care nu era în niciun caz nazist²⁴. și el nu era singurul. Mulți alți germani erau încântați de carisma lui Hitler și și-au găsit locul printre masele care mărșaluiau pentru susținerea *Gleichschaltung*-ului. În 12 noiembrie, 1933, au fost organizate iar alegeri generale. Participarea a fost masivă, ajungând la 95%. Doar Partidul Național-Socialist i s-a permis să participe în scrutin, iar Hitler a câștigat detașat: 92,11% din voturi au fost pentru el, iar doar 7,89% au îndrăznit să-l înfrunte sau să se abțină²⁵. Aceste alegeri, desigur, au fost ținute în condiții de dictatură, fără competiție și susținute de imensa propagandă guvernamentală. Secretul votului nu era asigurat. Cu toate acestea, participarea masivă sugerează că majoritatea germanilor erau favorabili nouului regim.

Hitler și consilierii săi au evitat cu istețime unele neajunsuri evidente. Când a fost confruntat cu cererile radicalilor naziști de a pune în scenă o a doua revoluție socială, cancelarul a refuzat sec, câștigând astfel în mod eficient sprijinul claselor sociale înalte, sceptice în fața revoluțiilor. Lucrul s-a dovedit cu atât mai adevărat pentru armată. Organizație mândră și rigidă, conservatoare, aceasta deținea o lungă tradiție de autonomie și revendica putere politică. Mulți o vedea ca pe o forță independentă, singurul refugiu în fața neleguiirilor naziste. Cu toate acestea, de timpuriu, pentru observatorii atenți devenise clar că era vorba